

Ćiril Filozof i druge ptice

Predrag Krstić

Čini se da postoji izvesna mena likova filozofije koja se odvija u znamenju različitih ptica – i koja posvedočuje i problematizuje istovremeno i njen i njihov simbolički status

Srbli pripovijedaju da tice na Ćirilovdan traže druga sva-ka sebi da gradi gnijezdo i da nose jaja; pa koja ga ne nađe ona se objesi. Toj koja ostane hendikepirana za gnezdo i porod doliči naziv “Ćiril Filozof”. Takav zapis naime stoji u Vukovom *Rječniku*. Umesto da se kući i plodi, ta tica je izgleda izdangubila = profilozofirala i stoga, sada kada je došlo stani-pani, ne može nikoga da uvreba za propisanu rabotu – pa joj valja mrijeti. Nije se povinovala opštem zakonu živog Sveta. Ta ekskluzivna afirmacija bračnog režima u srodnoj i poopštenijoj formulaciji, da svaka ptica svome jat u letu, univerzalizacijom dobija razmere jednog panvitalističkog rasizma. Budući da joj se – njoj, bilo kojoj i bilo kakvoj i bilo s kojih razloga – nije dogodilo jato, da se pokazala disfunkcionalnom za njegove svrhe, usamljena tica je ostala na brisanom prostoru gde Života nema, gde ne sme da ga bude. *Rečnik Narodni* otpadnika ne može čak ni kao Ružno pače da vidi, samo kao prokletnika. Svako izopštenje, a pogotovo samovoljno, iz Jata = Plemena ima svoj ishod, ne u simboličkoj nego u stvarnoj smrti = bešenju. Jer šta je Udes Ljudski (jer je i Ptičji, jer je Svesvetski) nego naći Druga i onda svijati gnezdo.

“Ova ljubav u gnijezdu je, zace- lo, sušta suprotnost *filo*-sofiji kao jednoj drugoj vrsti ljubavi i zato je ona, u stvari, mržnja spram filozofije. [T]a mržnja je prvi uzrok nužne suicidalnosti same filozofije u svetu palanke. Jer, suicidalnost je uslovnost koja proizlazi iz samog naloga duha plemena/palanke. Filozofija je suicidalna zato što ne nalazi put do gnezda, zato što ne zna za ljubav s one strane mudrosti...”

Ova filozofska reakcija koju Milorad Belančić pronicljivo izlaže i obrazlaže je svakako neophodna da bi se dekonstruisala metafora Gnezda. Ali i bez toga, da bi se prokazala njena pritupavost možda je dovoljno uočiti kako je ono nešto vazda žuđeno, vazda deficitarno, nikad u dovoljnoj meri zastupljeno (osim kao predmet glorifikacije), te je tako oveštalo od samorazumljive upotrebe postalo većito stihotvorno utočište i nikad

dopevana inspiracija svih metiljavih narodnih pripeva, zapeva i napeva. Motiv te Topline u trudbeničkoj, ali srećom ispunjenoj prinudi, motiv male, ograđene, memljive, dobrovoljno klaustrofobične Zbrinutosti, doživeće klimaks tek kad jaja zauzmu mesto i ptići otvore kljunove. I neće čeljadi biti tesno jer nisu besna..., nego će, blago nama, ponoviti i uvek iznova ponavljati takozvanu našu Istoriju.

Gnezdo = Pleme

Kada se Radomir Konstantinović u svojoj *Filozofiji palanke* izgleda po prvi put posle Vuka poziva na potom mnogo diskutovan Slučaj Ćirila Filozofa, on bi da potcrta liniju animoziteta jedne “Civilizacije” prema Mišljenju. Tamo gde nema filozofije i filozofa, gde vlada lišenost truda poimanja, nikada se ne gubi vreme čak ni na obrazloženje prednosti ostvarenja blaženog cilja odsustva mišljenja, već se, neopterećeno ikakvom omraženom argumentacijom, neposredno praktikuje takozvani Život u koji se jednostavno može sjatiti i u njemu prirodno ugnezdi. Jednostavno i prirodno – atributi koji možda ponajbolje predstavljaju antiintelektualni stav i, uz predrasude i autoritete, grade kletveno-psovački deo mitologije mišljenja. Svojim nedvosmislenim domo-gnezdo-rodstvo-ljubljen svaki Individualizam je tu pre i nezavisno od svoje stvarne pojave odagnan, za račun neuporedive udobnosti homogene Grupe bez ikoje heterogenosti, a svaki Tragizam je iščezao u onom ljigavom pouzdanju u Kolektiv koji ovekovječuje i reprodukuje vlastiti Sentimentalizam.

I tu, zaista, nekakvog besplodnog i neugneždenog samotnika “Porodično-Ljubavni” pogled ne može da recipira drugačije nego kao nesrećnika, koji ne sme da može da preživi jer bi tako došla u pitanje neupitna Istina da preživljava samo Rod, Pleme, Zajednica. Gnezdo = Pleme, takođe je opšte poznato, preživljava plodenjem. Ako se pojavi taj uvredljivi skandal – pojedinac, prepoznatljiv po tome što neće da se plodi – on, kao Jedinka, izdvojena od Nas, kao Individuum koji dozvoljava sebi da misli i ono podrazumevano i posvećeno neupitno, mora biti priveden pravednoj odmazdi i životom plaćenom uvidu da je svaka filozofija izlišna i pod pretnjom (samo)ubistva zabranjena u organskom totalitetu zatvorenih pitanja.

Van gnezda

Obesvećen, zamračen, bezrodan, nevezan za rod, odvezan od poroda i naroda, filozofski gard se, mnogo pre nego što je promovisan u posebni nomadski duh, ispostavlja kao lutajući, bludeći, bez korena, i što je još gore, bez namere da pušta korenje. Kao takav, on je za ono unisono jedinstvo plemena = roda = stada = prirodne zajednice – jedno opsesivno uznemirujuće i potencijalno preteće držanje.

Albrecht Dürer, Krilo zlatovrane modruj

Otvorenost neuređenog sveta van gnezda, raznovrsnost stvari, reči i lica nasuprot pouzdanju istovetnosti, priznanje i voljenje nepoznatog nasuprot nametanju poznatog za univerzalni standard – to je nepodnošljivi atak na u-dom-ljencički Ideal Predaka koji pukim trajanjem, drevnošću, garantuje vršnju istinu i nuka da se odrod operiše od Roda. (Ćiril) Filozof mora ostati izvan roda, bez roda.

“Filozof je uvek Ćiril Filozof, misao bez roda (kao bez ljubavi u rodu, za rod), usamljena misao koja usamljuje i koja je zato (ma koja i ma kakva misao) opasnost za pleme koje je, zbog toga, i osuđuje na smrt. Života ima, može i sme da bude samo u rodu koji opredmećuje i ograničava opredmećenjem; sve izvan roda je ne-život ili sama smrt, sinonim ‘tuđinstva’ kao ništavila kojim vlada smrt kao vrhovno načelo.”

Ali, ako pažljivije pogledamo, ovo je – u otklonu ili odbegu od “narodske mudrosti”, u dobroj meri ovde kao opravdanje uzetoj – u negativu oslikana tradicionalna filozofska apologija osamljenosti. U protivstavu prema svetu jata, ona ipak njime ostaje neizbežno aficirana. Da nije gnezdocentrične vizije nje kao ne-srećne aktivnosti (ili pasivnosti, svejedno), ne bi se rodila ni laskava iluzija njenog ubogog dostojanstva u prokletstvu. Obručici stvar, ona u samoći sada nalazi i onu najveću i istinsku sreću. Samoća je onda za mudroljube bila vrlina sama po sebi ili njen nužan, neizbežan proizvod. Aristotel u *Eudemovoj etici* formuliše taj možda neprolazni filozofski *credo*: Sreća je kad je čovek sam sebi dovoljan. Filozofska sreća, pravo blaženstvo je biti sam i biti samodovoljan, nepotrebno u toj samoći.

Sumnj(i)čenje

Priča je drevna i ispričana je na različite načine, i pre nego što je skovan

domicilni termin “palanka”. S jedne strane je vazda bilo “stado”, celina iz koje se ni jedna životinja ne izdvaja. Ona simbolizuje “masu”, tu inače fizičku kategoriju lišenu morfoloških svojstava, bezobličnu, odnosno, što mu dođe na isto, podobnu svakovrsnom oblikovanju. Covek grupe ili stada je kao ovca koja je preplašena kad je sama: on ima potrebu da oko sebe oseća druge ljude, budući da mu njihovo prisustvo uliva osećaj sigurnosti. S druge strane je pojedinac, “ličnost”, koja je izdvojena iz organske zajednice, kadra da živi u samoći, izvan bilo kakve skupine, i izvan gregalne potrebitosti. S druge strane je lična sudbina onih koji ne pripadaju stadu, koji su potpuno nezavisni: junaci, mudraci ili sveci.

Junaci po tragičnom usudu, sveci po ulogu, a mudraci su po uverenju izgleda morali biti takvi. Možda je sve to i arhetip, kakav se pronalazi i kod jogina, vračeva ili sufista, ali se čini da je ideal samodovoljnog, u sebi smirenog mudraca koji je ostvario blaženstvo, u našoj zapadnoj kulturi bitno vezan za onu antičku tradiciju koja se proteže od simbola ptice koja nije u jat, još od mitsko-presokratske sove, do njene stoičke i određujuće i za naše vreme definitivne imunizacije i artikulacije kao slike nepomerivog mudraca i njegove ničim pomutivne sreće. Amblem filozofije je postala jedna doduše i dalje ptica, ali sada nesjačena i uz to noćna ptica, ptica nespojiva sa jatom, a gotovo nužno asociirana sa prodornim pogledom.

No da li se sovina kontemplativna i stvaralačka noćna praksa zaista toliko bitno razlikuje od one “neduhovne” sfere folklornog vizionarenja i anonimnog stvarstva? Srpska pisana tradicija, nema sumnje, nagovor na suspenziju mišljenja neguje i u svojim najsublimnijim formama. Linija koju prati Konstantinović pruža se najmanje od Njegoševih poslovično-ispovednih

socijalna i kulturna antropologija

Čini se da je ideal samodovoljnog, u sebi smirenog mudraca koji je ostvario blaženstvo, u našoj zapadnoj kulturi bitno vezan za onu antičku tradiciju koja se proteže od simbola ptice koja nije u jatu, još od mitsko-presokratske sove

artikulacija: "Kad sam gode mnogo razmišljava, vazda mi se poso povukava" i "A ja zebem od mnogo mišljenja", i teče preko popularnog Rakićevog alibi stiha iz pesme *Misao*: "Kad srce zapišti misao je kriva", sve do Pandurovićevih radosnih objava dragovoljnog oprosta od pameti u pesmama *Svetkovina* i *Mrtva jesen*: "Sišli smo s uma u sjajan dan" i "Ostav'te me. – Ja ću rado kreten biti".

Ali pri tome je važno još primetiti da ovo svakako nije samo srpski etno-poetički sindrom, kao što ni priznanje toga nije uteha. Inkopatibilnost sreće i mišljenja su one Hegelove "lepe duše", romantički pesnici svih vremena, pre ili kasnije razrešavali na stranu izvorenja, utona, porinuća i odstupanja od uma, svojim talentom pritom dirljivo svedočeci tu zdvojenost i gradeći od nje često nenadmašno Delo. Isto važi i za filozofe. Ideološki aspekt ove omraze na mišljenje, ovog antifilozofskog stava, koji se u metafori ili kompletnoj ideologiji gnezda nerazdvojno udružuje sa psihološkim aspektom "volje za smradom" i trajanjem, proteže se i na sve one filozofije koje ranije ili kasnije tragaju za izvorom, za prvim, za principom, starajući se da odgovore na jednu, na kraju krajeva, ipak samo potrebu: "ontološku potrebu", potrebu za sigurnošću, za bezbednim tlom, za pouzdanom osnovom. I filozofija je, nikada dovoljno naglasiti, umela tako da stalno iznova reprodukuje palanku u svojim registrima "utemeljenja".

Ali je zato, posle svoje samoproklamovane, odveć poznate, odavno istrošene, ali i danas žive metafore sove, uvek sama filozofija bila ta koja više nije mogla da izdrži u samozadovoljnom podrazumevanju. U neko doba ona je preduzela demistifikaciju i te svoje, na poseban način udobne, filozofske osame. Nietzsche istovremeno i zaoštrava i nadraža ovu esnafsku mitemu prezira sveta ukletih noćnih

vidilaca, ovo samouzdanja na talonu stare skale ponorom podvojenih onog plemenitog i onog ropskog, onog uzvišenog i onog poniznog, onog sovinskog i onog "jatskog", koje prozopopeja mudroslovlja do njega preduzima. I on bira drugu životinju. Čitav niz životinja, doduše, ali ovdje nas posebna interesuje jedna opet ptica: orao.

"Hladne duše, mazge, slepci, pijani – nisu za mene srčani. Srce ima onaj koji zna šta je strah, ali koji ume da *savlada* strah; koji vidi ambis, ali s *ponosom*. Onaj koji vidi ambis, ali očima orla, – koji kandžama orlovskim ambis dohvati i shvati: Taj ima hrabrosti."

Ambis koji je otvorio Nietzsche ovakvim grabljivim orlovskim shvatanjem i dohvatanjem, a ne više sovinski zatajenim i defanzivno izolovanim, odjekuje još uvek. Ljudski poroci i vrline su "genealoški" raskrinkani kao iznikli iz animalnih instinkta, kao potisnute energije koje dopiru iz pradavnih, teorijskom i društvenom regulativom neinficiranih vremena. Ti instinkti, ispostavilo se, nisu atavizam koji je potisnuo nekakav razvijeniji stupanj organizacije, nego upravo izvoriste one strukture koja sebi laska da ih je ostavila iza sebe. Ljudska plemenitost ne transcendiru životinjsko stanje, nego je izgrađena na njemu.

A ako je tako, onda je i jedno sasvim drugačije, možda manje "otmeno", ali i manje grabežljivo, miroljubivije, "ženskije" viđenje stvari, makar jednako moguće. Nietzscheova vitalistička upućivanja privela su krajem dvadesetog veka upravo neslućenom ili čak rezultatu direktno suprotstavljenom njegovom. Takav rezultat bi da ide preko ne samo sovuljaginskog mudraca nego i onog orlušnog (nat)čoveka koji se sada prepoznaje kao i dalje jedna epska prometejstina, kao (još) jedna nova mitologija koja je samo ispremeštala ili međusobno protkala uloge Prometeja i orla na kavkaskoj st/ceni.

Čini se da se time konačno izvodi i iz onih orijentira koji implicitno ili eksplicitno obeležavaju i epiku *Filozofije palanke*. Jedno (pre)usmeravanje koje bi da zađe s onu stranu diskursa pobe, ratovanja i ovladavanja, s onu stranu kolopleta trpljenja i činjenja nepravde i nasilja, nastoji sada da progovori drugačije – drugačije i od sove i od orla, kojima je, na kraju krajeva, zajedničko da su (dnevne ili noćne, ali svejedno) grabljivice – da progovoriti o i sa pticama.

"Ptice su naši prijatelji. Ali takođe naši vodiči, naši čuvari. Naši anđeli u nekom smislu. Pesma ptica vida mnogu beskorisnu reč, ona čini dah ponovo devičanskim i pomaže mu da raste. Pesma ptica restaurira tišinu, isporučuje tišinu. Ptice teše, vraćaju u život, ali ne u inerciju. Ptica animira dah dok čuva njegovu materijalnost. Ptice slave harmoniju prirode, one hvale povratak sunca, radost proleća. One transformišu energiju u korisne aktivnosti, igre, pesme zahvalja i ljubavi. Kako odgovoriti na njihov poziv, ako ne postajući delikatnim prijateljima, kakvima one hoće da postanemo? Pozivati na ljubav pevajući: nije li to bolje nego koristiti oči ili ruku pokušavajući da utamničimo želju drugo-

ga? To je, međutim, ono što naši učeni filozofi propisuju, zamišljajući sebe mnogo superiornijim od životinja. Podjarmiti, posedovati, vršiti nasilje nad skromnošću ili intimnošću drugog, to im se čini dokazom krepkosti, pre nego da uče da pevaju da bi sa udaljenosti dozvali Drugo da pride bliže. Zapadni razum priveo nas je tome da zaboravimo pesmu i poeziju kao reči koje dopuštaju jedan susret između nas. Mi smo prešli sa pokornosti jeziku utemeljenom na apstraktnoj argumentaciji na prečutna držanja gde postoji onaj koji dominira i onaj kojim se dominira. To je uvek ista logika, tuđa deljenju govora, ljubavi, želje. Ptice se čine mnogo naprednijim nego što smo mi u ljubavnom dijalogu, i mogu da posluže kao naši vodiči barem na delu puta, ukoliko istrajemo u tome da ih slušamo."

Luce Irigaray ovako evocira poj ptica kao protivotrov čitavoj okcidentalnoj filozofskoj racionalnosti koja se, razvijajući kancerozne mentalne proliferacije, nadala superiornijem energiji koja bi transformisala našu elementarnu vitalnost u suptilniji dah. Umesto toga i blagodareći takvoj nastojenosti, za volju moći amputirano je, omalovaženo, izgnano ili bačeno u rezervat prijateljstvo i saosećanje. Životinjski glasnici su tu da nekako ne-egocentično, ne-narcistički podsete na izgubljenu humanost. Njihova asistencija zahteva napuštanje "projekta arogantne dominacije svetom", izvesno "zaustavljanje sebe" i obraćanje pažnje na potkrepljenje, na reanimaciju zagubljenog kursa koju životinjska intervencija signalizira. Saosećanje koje nam pokazuju ptice i druge životinje najavljuje različitu mogućnost postajanja čovekom. Na nama je da učimo iz saosećanja životinja i osposobimo se za uzimanje učešća u "deljenju govora, ljubavi, želje", osposobimo se za susretanje Drugog koje bi ga "ugostilo u njegovoj razlici". Sve to sada tek ptice, tek druge životinje, životinje koje nismo mi, mogu da ponude.

Dvoje(va)nje

Ove poslenje ptice su definitivno drugačije od onih koje se pare i gnezde na Ćirilovdan i izgone filozofa. Ili su ptice uvek iste, istorodne i može biti čak i kooperativne s obzirom na čovekova autentična pregnuća, samo ih je gorda filozofska antinaturalistička zabludlost tokom istorije morala da krivotvori. Sa postmodernom, filozofska samosvest možda tek treba da otplati i taj račun, ne bi li se otvorile oči i uši, koje su u vreme nastanka mišljenja zatvorili jednom davno još Edip i Odisej, ne bismo li se iznova osposobili – za cvrkut. Sova se u konačnom obrtu premetnula u vrapca.

"Stiče se utisak, kao da je većina ptica jednim udarcem shvatila da je i ono o čemu se s krovova do sada pevalo u ime modernizma isto tako bila obična vrapčija muzika, koja je bila tako rafinirana da sebe smatra merom stvari, pa čak i glasom samog svetskog duha. Od tog trenutka mnoštvo vrapaca je prestalo da uvida zbog čega bi trebalo da drži zatvoren kljun kako bi osluškivalo muziku koju modernisti zvižde preko krovova. Moguće je da postmoderna nije ništa drugo nego ono što odzvanja s krovova

kada vrapci koji su do sada držali zatvorene kljunove iznenada više ne uviđaju zbog čega bi ih i dalje držali zatvorenim, i upravo ovo neuviđanje zvižde s krovova kao najnoviji trend. Postmoderna jeste autopoeitički sistem koji počinje da se stabilizuje čim kritička masa vrapaca počne s krovova da peva o tome da ne uvida zašto ne bi s krovova pevala i onako kako su ih učili da ne treba pevati."

Sloterdijk konstatuje ovakvu metamorfozu filozofije, ipak joj dajući rang skandala, jednog ispada unutar nje, ili upada u nju, jedne konkurentne intervencije stihije, koja čini da ona korača samom granicom svoje prepoznatljivosti. Logika dominacije uma koji žudi za moći, za ovladavanjem, izokrenula se ne samo u advokaturu drugačijeg uma, nego i u isprazno zaricanje u "drugo od uma", u puklo osporavanje logike i nadležnosti umovanja. Pošto su filozofske sove samo virtualne, svi smo virtualno sove. Na grbu filozofije onda se ne bi više nalazila Minervina sova, već vrapac na krovu, a smireni zvuk teorijskog razlaganja smenilo bi razigrano i lakomisleno cvrkutanje vrapaca koji "se bezdušno raduju stvari trenutka, cvrkuću melodije duha vremena navrat-nanos i zvižde na skandalozan način rugajući se tonovima sova koje se ponašaju kao da je istorija muzike i mudrosti s njima došla od svog konačnog kraja".

Preobražaji onog s početka samo ubogog Ćirila Filozofa, dakako, kroz njegovu autoperecepciju, tako ispisuju jednu krivudavu istoriju: od vlastitog konstrukta prožetog infantilnim narcizmom, koji je konstituisao čitavo moćno carstvo nobiliteta i, respektabilno, profanosti, do korekcije njegove zabludlosti, koja detronizuje fantazam u kojem obitava i kroz koji bi da se probije, sve do mere preporuke potpune abdikacije, čak i po cenu opravdanja one neposrednosti koja u "krivom pozitivizmu" mora da afirmiše diskriminativnost, nerefektovanost i manjak i potrebe i mogućnosti ikakve re-vizije i korekcije. Konačno se u okrilju samog mišljenja pojavilo ono Drugo mišljenje i u žanru filozofije ona razlika filozofije, samo sada paradoksalno i dosledno suicidalno afirmisana u mediju vlastitog protivnika; jedna toliko prodorna kritika da više ne regeneriše ni vlastiti gard.

Osvešćen i o tome i upravo s obzirom na sopstvenu istorijsku samosvest, Ćiril Filozof se pokazao kao naličje onoga što prokazuje, i utoliko i sam kao nešto rdavo. On je u pravu samo protiv totalitarne zajednice koja bi da, kao homogeno Celu, u indiferenciju integriše i njega i sve pojedinačno, različito, odstupajuće. Ali to njegovo pravo nije apsolutno. Kada se samostilizuje u apsolut, izgleda da i on i njegova filozofija postaju ne samo neistina, nego i vlastita karikatura. A opet, s druge strane, na kome bi drugom do na njemu bilo i da ta (samo)ogrešenja gordosti iskupi i odlepi se od te klatareće rdave beskonačnosti kojom se uvek iznova samoodređuje u suprotstavljenosti prema već unapred diskreditovanom zaparloženom jatu?■

Predrag Krstić (1964.) sveučilišni je profesor i istraživač Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu.